

İmam-ı Mâturîdî’de Din-Siyaset İlişkileri

Ramazan ALTINTAŞ*

Atıf/©: Altıntaş, Ramazan (2010). İmam-ı Mâturîdî’de Din-Siyaset İlişkileri, Mîlel ve Nihal, 7 (2), 53-66.

Özet: Kalam kitaplarında din ve siyaset ilişkileri “imamet/hilafet” başlığı altında yer alır. Özellikle Sünni Kalam okullarında imamet konularına yer verilmesi, Şîa’ya tepkiden dolayıdır. Çünkü onlar, imamet meselesini, dinin temel inanç esaslarından saymışlardır. Biz İmam-ı Mâturîdî’nin eserlerinde müstakil bir başlık olarak ‘imamet/hilafet’ konusuna yer vermediğini görüyoruz. Şüphesiz bunun farklı nedenleri olabilir. Her ne kadar İmam-ı Mâturîdî, eserlerinde siyasi bir konu olan “imamet/hilafet” meselesine ilişkin ayrı bir başlık açmamışsa da bu onun ilgilenmediğini göstermez. Nitekim o, gerek Te’vilat ve gerekse Kitabu’t-Tevhid adlı eserinde din ve siyasetle ilişkili olan din ve vicdan özgürlüğü, emanet, ehliyet, adalet, şura, biat, itaat, yönetim, iyiliği teşvik etmek ve kötülükten sakındırmak, hüküm çıkarmak gibi konulara yer vermiştir. Hiç kuşkusuz, onun dini ve siyasi görüşleri günümüz çağdaş İslami siyaset düşüncesine ışık tutacak ve yeni açılımlar sağlayacak niteliktedir.

Anahtar Kelimeler: Siyaset, Adalet, Yönetim, Şura, Biat, İtaat.

Giriş

İnsan, toplumsal bir varlıktır. Toplumu meydana getiren fertler arası ilişkiler zorunludur. Bu nedenle farklı karakter yapılarına sahip olan fertler; bir araya gelme, toplanma, ayrılma ve anlaşmazlık kaynağı olabilirler. Toplumsal siyaset düzeyinde, birliği

* Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kalam Anabilim Dalı
[ramazanaltintas59@hotmail.com].

sağlama ve aradaki anlaşmazlıkları çözmede ortak bir sözleşmeye ihtiyaç duyulur. Yönetim mekanizmasında bu sözleşmeye bağlı olan toplum bireyleri hem toplumsal düzeni ve barışı korumada ve hem de toplumsal düzeni ve barışı tehdit eden unsurlara karşı koymada güç birliği etmiş olurlar.

İslami bakış açısında dinin düzeni, dünyanın düzeni ile ka-
imdir. Dünyanın düzeni ise, kendisine itaat edilecek bir yönetici ile
sağlanır. Sünni anlayışta yöneticinin meşruiyeti, halkın seçimine
bağlıdır. Ünlü İslam filozofu *Farabî* (ö. 339/950), ilimleri tasnif
ederken Kelam'ı, siyaset felsefesi içerisinde saymıştır.¹ Bunun
temel nedeni, Kelam ekolleri arasında İslam inanç ilkeleri açısın-
dan devlet başkanlığı mes'alesinin tartışılmasıdır. Çünkü Şia
mezhebi hariç diğer Kelami düşüncelerde siyaset, içtihadî bir ko-
nudur.

Siyaset, toplumları yönetme ve sorun çözme sanatıdır. Huzur-
lu bir yaşamın alt yapısı, bilgisel temellere oturtulan iyi bir siyaset
ve yönetim anlayışıyla paralellik arzeder. Bu bağlamda İslam, bi-
rey ve toplum hayatının bütün alanlarında olduğu gibi yönetim
alanında da ilkeler ortaya koymuştur. Bunların başında din ve
vicdan özgürlüğü, adalet, eşitlik, seçim, ehliyet, emanet, şura, biat
gibi ilkeler gelir. Bu yönetim ilkeleri aileden tutun da şirketlerin
ve devletlerin yönetimlerine varıncaya kadar her alanda geçerlili-
ğini koruyan evrensel ilkelerdir. İşte biz bu makalemizde *İmâm-ı*
Mâturîdî'nin (v. 333/944) din-siyaset ilişkileri bağlamında yönetim
alanının ortak kavramlar dünyasına nasıl baktığını tespit etmeye
çalışacağız. Bu konularda onun başta *Te'vîlâtü'l-Kur'an* adlı tefsiri
olmak üzere *Kitâbu't-Tevhid* adlı Kelam'a dair eserinden de yarar-
lanacağız.

Din ve Vicdan Özgürlüğü

Bilindiği gibi Kelamcıların lügatinde *usulü'd-din* tabirinden, İs-
lam'ın temel inanç ilkeleri anlaşılır. İmâm-ı Mâturîdî'ye göre iman;
bu esasları kalbin tasdik etmesidir. Bu tasdikî oluşmasının yolu

¹ Bkz. Farabî, Ebû Nasr Muhammed, *İlimlerin Sayımı*, çev. A. Ateş), İstanbul,
1986, s. 118.

akla ve iknaya dayalı bir bilgilenme sürecinden geçer. Nitekim o, inanmayanların durumunu, her birisi bilgi üretmede işlevsel akıl faaliyeti olan teemmül ve tefekkür yoksunluğuna bağlar.²

Ehl-i sünnet geleneğine göre din, akıl sahiplerinin kendi irade ve istekleriyle tercih ettiği bizzat hayrolan ve peygamber tarafından tebliğ edilen şeylere götüren ilahi kurallar bütünüdür.³ Dikkat edilirse bu tanımda başta ilahilik vasfı olmak üzere, akıl ve özgür irade üzerinde durulmuştur. Bu üç terim arasındaki ilişki biçimi, din ve vicdan özgürlüğünü korumakla ilgilidir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulur: “*Dinde zorlama yoktur. Çünkü doğruluk sapıklıktan iyice ayrılmıştır.*”⁴ Bu ayetten hareketle İmam-ı Mâtürîdî, nasıl ki bir kimse imana girip girmemekte zorlanamazsa, İslam'a girdikten sonra ibadetleri yerine getirip getirmemekte de zorlanamaz⁵ demektedir. Çünkü iman, hür irade ve gönülden gelen kabullenmeye dayalı bir gerçekliktir. İyi niyete, iradenin tercihine dayanmayan ve gönülden benimsenmemiş bir dindarlık, din açısından inkârla eşit tutulan nifak anlamına gelir ve fertte kişilik parçalanmasına yol açar. Bu sebeple İmam-ı Mâtürîdî, “*Allah dinde sizin için bir zorluk kılmamıştır*”⁶ âyetinin yorumunda, hakla batılın birbirinden ayrıldığını, hakikatin bilgisine muhatap kılındıktan sonra hiçbir kimsenin iradesine baskı yapılarak İslam'ı kabul etmeye zorlanamayacağını ifade eder.⁷

İmam-ı Mâtürîdî, İslam'dan çıkanların (mürted) durumu hakkında Hz. Ebubekir ile Hz. Ali'nin uygulamalarını örnek olarak verir. Yöneticilik yapmış olan bu sahabelerden özellikle Hz. Ali'nin kendi yönetimi döneminde Müslüman oldukları halde meşru imama baş kaldıranlarla (bağy) savaşmadığını belirtir. Bir nevi irtidat edenlerle ilgili bu iki uygulama biçiminden tercihini zımnen, Hz. Ali'den yana kullanır. Tercih edilen bu görüşe göre,

² Bkz. Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, tahk. Ahmed Vanlıoğlu, İstanbul: Dâru'l-Mîzân, 2005, I, 35.

³ Cürçânî, Seyyid Şerif, *et-Ta'rîfât*, Kahire, 1987, s. 141.

⁴ 2/Bakara 256.

⁵ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, II, 159.

⁶ 22/Hac 78.

⁷ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, II, 160.

Müslüman olmayan kimseler gerek kişisel ve gerekse siyasi güç yoluyla imana zorlanamayacakları gibi Müslüman olup da kendi iradeleriyle sonradan İslam'dan çıkanlar da cezalandırılmazlar.⁸ Bu da İmam-ı Mâtürîdî'nin inanç ve vicdan özgürlüğüne verdiği değeri gösterir. Aynı zamanda bu görüş Kur'an'ın bir emridir: “*Rabbın eğer dileseydi, yeryüzünde bulunanların hepsi kesinlikle inanırlardı. Böyle iken sen, mü'min olsunlar diye insanları zorlayacak mısın?*”⁹ Hiç kuşkusuz İmam-ı Mâtürîdî'nin din ve vicdan özgürlüğü konusundaki bakış açısı, Kur'an'ın ruhuyla uyuşmakta olup hem kapsayıcı ve hem de hoşgörü fikrini temel alan bir yaklaşımı ortaya koymaktadır.

İyiliği Emretmek ve Kötülükten Alıkoymak

İslam'da ilahi sorumluluğun olmazsa olmaz ilkelerinden birisi, sağlıklı akıl sahibi olmak bir diğeri de ergenlik çağına ulaşmaktır. Deliler ve çocuklar dinde sorumlu değildirler. *İmâm-ı Mâtürîdî*, akli, tabiatı birbirine uygun olanları bir arada toplayan, tabiatı birbirine aykırı olan şeyleri birbirinden ayıran bir temyiz melekesi olarak görür. Onun akıl-nakil anlayışına göre, metafizik bilgiler ve ahlâkî ilkeler akıldan çıkar. İşte, insanları diğer canlılardan ayıran, beyan ve bilgi üretme yeteneğine sahip kılan bu akıldır.¹⁰ Dolayısıyla bu akıl, ahlaki açıdan iyi ve kötünün de kıstasıdır. İslam'da iyiliği emretmek ve kötülüklerden alıkoymak görevi, hem fert ve hem de toplumun omzuna yüklenen en önemli görevler arasında sayılır. Bu konuyla ilgili Kur'an'da şöyle buyrulur: “*Sizden hayra çağıran, iyiliği (ma'rûf) emreden ve kötülükten (münker) men eden bir topluluk bulunsun. İşte kurtuluşa erenler onlardır.*”¹¹ İmam-ı Mâtürîdî, bu ayetlerde geçen “*ma'rûf*” kavramını, sağlam akılların güzel ve yararlı kabul ettiği şey, “*münker*” kavramını ise, sağlam akılların çirkin ve zararlı bulduğu şey, olarak tanımlar.¹² Ma'rûf, doğrudan

⁸ Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed, *Te'vîlâtü'l-Kur'an*, tahk., Mehmet Boynukalın, İstanbul: Dâru'l-Mîzân, 2005, IV, 254-55.

⁹ 10/Yunus 99.

¹⁰ Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed, *Kitâbu't-Tevhîd*, (tahk. F. Huleyf), İstanbul, 1979, s. 5, 10, 80, 100.

¹¹ 3/Âl-i İmran 104, 110.

¹² Bkz. Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'an*, II, 389.

evrensel değerlerle ilgilidir. Her ne kadar İmam-ı Mâtürîdî, toplum hayatında “iyiliği emretmek ve kötülükten sakındırmak”la ilişkili ıslah görevini üslenecek kişi ya da kurumu açıkça ifade etmemiş olsa da Âl-i İmrân Sûresi’nin 104. âyetinde geçen “*min*” edatını, *teb’izî* manasına yorumlamasından bu görevin bir topluluğa ihale edileceğini anlıyoruz. Zaten kendisi de, cemaat kavramını kullanarak, Müslümanlardan özel uzman bir topluluğun iyiliği teşvik etme ve kötülüklerden sakındırma görevini yerine getirmesiyle toplumun diğer bireylerinden bu sorumluluğun düşeceğini vurgular.¹³ Dolayısıyla, iyiliği emretme ve kötülükten sakındırma görevi, farz-ı kifaye olarak değerlendirilmiştir.

Tarih boyunca iyiliği yaymak ve kötülüklerle mücadele etmek, sadece Müslüman ferde vacip değil, aynı zamanda siyasi iktidarın da en önemli görevlerinden birisi sayılmıştır. İslam müesseseler tarihinde, doğrudan siyasi yönetimle ilişkili olan bu görevin adı *hisbe teşkilatı* olarak bilinir. İmam-ı Mâtürîdî’nin iyiliği emretme ve kötülüklerden alıkoyma vazifesini Müslümanlardan sınırlı bir “*cemaate/topluluğa*” havale etmesinden bu topluluğun idari yönetime bağlı ayrı bir birim olduğu anlamına geldiği gibi, sivil bir örgütlenme biçimi anlamına da gelir. Bu konuda kendisi genel ilkelerin dışında, haklı olarak işin uygulanmasına yönelik ayrıntılı bilgiler vermemektedir. Bu konuda ayrıntılı bilgi, Kur’an yorumcusunun ya da Kelamcılarının değil, doğrudan İslam hukukçularınınındır.

İmam-ı Mâtürîdî’ye göre Müslüman toplumda ifade özgürlüğü en az yargının bağımsızlığı kadar önemlidir. Bundan dolayı, iyiliği emretme ve kötülükten alıkoyma görevi ifade özgürlüğünü ortadan kaldıracak boyutlarda yapılmamalıdır. Bu yapılanmadan amaç, insanların yaşadığı toplum düzenini bozacak ve kamu ahlakını ihlal edecek kimseleri en güzel bir biçimde uyarmaktır. Zira “*iyilikleri emretmek ve kötülüklerden alıkoymak*” faaliyeti, evrensel ölçekte ahlâkî bir durumu yansıtır. İmam-ı Mâtürîdî iyiliği emretmenin ve kötülükten sakındırmanın akılla da bilinebileceği konu-

¹³ Krş. Mâtürîdî, *Te’vîlâtü'l-Kur’an*, II, 381.

sunda Mu'tezile ile görüş birliğine sahip olmasına rağmen, Mu'tezile'nin bu ilkeyi kamunun maslahatının dışına çıkararak dinin temel inanç esasları arasına sokması nedeniyle onlardan ayrılmıştır.

Emanet ve Emanetlerin Ehline Verilmesi

Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamberin sünnetinde, emaneti üslenme ehliyeti ve emanetin ehline verilmesi son derece önem arz etmiştir. Çünkü emanet, korunması ve yerine getirilmesi gereken temel haklardandır. Hak sahibine hakkını, her işi ve görevi ona ehil olana vermek adaletle ilgilidir. Bu durum, emanetin kamu görevi ve liderlik anlamıyla kullanıldığı pek çok hadiste kendisini gösterir. Örneğin, Hz. Peygamber, Ebu Zerri'l-Gıffarî'yi bir göreve tayin ederken ona şunları söylemiştir: *"O bir emanettir. Kıyamet gününde hakkıyla alan ve yerine getirenlerin dışındakiler için pişmanlık ve rüsva-lıktır."*¹⁴ Adil bir yönetim, eşitlik ve emanetleri üslenme ehliyeti ve bu ehliyetin kamu işlerinde gözetilmesi toplumsal düzenin sağlıklı işleminin olmazsa olmaz ilkelerindendir.¹⁵ Bu nedenle, Hz. Peygamber'den gelen rivayetlerde, bir toplumda emanetlerin ehline verilmeyip, ehil olmayanlara verilmesi kıyamet alametlerinden sayılmıştır.¹⁶

İmâm-ı Mâtürîdî; *"Allah size emanetleri mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emrediyor"*¹⁷ âyetinde geçen *"emanet"* kavramına sınırlandırıcı bir yorum getirmek yerine, korunması ve yerine getirilmesi gerekli haklar bağlamında Allah-alem, Allah-insan, insanla-insan arasında geçerli olan *"her türlü emanet"* görüşüyle daha kuşatıcı bir yorum yapmıştır. Âyetin *"insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmeniz"* pasajındaki çağrının, doğrudan Müslümanların yöneticilerini muhatap aldığını ifade eden İmâm-ı Mâtürîdî, emanetlerin ehline verilmesi tabirinden inanç farklılığı gözetmeksizin *"uzmanlık"*

¹⁴ Müslim "İmâre" 16.

¹⁵ Geniş bilgi için bakınız. Nevin A. Mustafa, *İslam Siyasi Düşüncesinde Muhalefet*, çev. Vecdi Akyüz, İstanbul: İz Yayıncılık, 1990, s. 94-95.

¹⁶ Bkz. Buharî "İlim" 2; "Rikâk" 35.

¹⁷ 4/Nisa 58; 33/Ahzap 72.

alanının öne çıkarılması, bu konuda inanç ayrımı yapmadan bu işe kim daha uygun ve layıkça, emanetin ona verilmesi gerektiğini söyler.¹⁸ İmam-ı Mâtürîdî bu görüşünün meşruiyetini, yukarıdaki ayetin iniş sebebiyle ilişkilendirir. Rivayetlere göre, Mekke'nin fethinde Hz. Peygamber'in amcası Hz. Abbas, Kâbe'nin anahtarlarının Şeybe evladından alınarak kendisine verilmesini istemiştir. Bunun üzerine emanetlerin ehline verilmesi ile ilgili ayet inince, Hz. Peygamber Kâbe'nin anahtarlarını amcasından alarak, tekrar henüz Müslüman olmayan Şeybe evladına geri vermiştir.¹⁹ Bu uygulama bize, bürokrasideki görevlendirmede etnik ve inanç farklılığından ziyade “işe ehil olma” liyakatinin öne çıkarılması gerektiği fikrini veriyor. Anlaşıldığı kadarıyla İmam-ı Mâtürîdî de bu anlayışı destekliyor. Kaldı ki onun, emanetlerin ehline verilmesi, yöneticilerin adaletle hükmetmesi gibi konuları doğrudan idari yapı ile bağlantılı hale getirmesi, din-siyaset ilişkileri konusundaki tavrını yansıtıyor.

Yöneticilerin (Ulü'l-Emr) Yönetilenlerden Olması

Kur'an-ı Kerim'de Müslümanlara, kendilerini yönetecek olanların aynı inanca mensup olmaları gerektiği belirtilir: “Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, Peygamber'e itaat edin ve sizden olan ulu'l-emre (idarecilere) itaat edin.”²⁰ İmâm-ı Mâtürîdî bu âyette geçen “ulu'l-emr” tabirini, “yöneticiler, ordu komutanları” şeklinde yorumlar. Böylece Şiilerin *masum imam* yorumuna karşı çıkar.²¹ Mâtürîdî, âyetleri yorumlamada bağlamsal teolojiden ayrılmaz. Nitekim *İmam-ı Mâtürîdî*, Nisa Suresi'nin 59. âyetinde geçen “ulu'l-emr” kavramını “*umerâ*”; Nisa Suresi'nin 83. âyetinde geçen “ulu'l-emr” tabirini de “*fakihler*” olarak yorumlar. Şiiler ise, her iki âyette geçen “ulu'l-emr” tabirini *masum imam* olarak anlamışlardır.²² Kaldı ki, Nisa

¹⁸ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, tahk. Mehmet Boynukalın, İstanbul: Dâru'l-Mizân, 2005, III, 288.

¹⁹ Bkz. Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, III, 287-88; İbn Hişam, Ebû Muhammed Abdülmelik, *es-Siyratü'n-Nebeviyye*, tahk. Taha Abdurrahman Sa'd, Beyrut, 1411 h., V, 74.

²⁰ 4/Nisa 59.

²¹ Krş. Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, III, 294-97.

²² Mâtürîdî, a.g.e., III, 355.

Suresi'nin 83. âyetinde geçen *ulü'l-emr* tabirinden sonra, Allah'ın kitabından hüküm çıkarmadan söz ediliyor. O zaman burada konu, toplum yönetiminden bambaşka bir anlama bürünüyor. Sosyopolitik anlamdan ziyade, bilmeye dayalı, ilmi faaliyetlerde sorumluluğu üslenen yetkili kimseler anlamına geliyor. Nitekim İmam-ı Mâtürîdî, "herhangi bir hususta anlaşmazlığa düştüğünüz takdirde, Allah'a ve ahiret gününe gerçekten inanıyorsanız, onu Allah ve resulüne arzedin"²³ âyetini yorumlarken kanaatini bu yönde belirtiyor. Şöyle ki, İmam-ı Mâtürîdî, "biz Müslümanlar dinle ilgili herhangi bir konuda anlaşmazlığa düştüğümüz zaman meselenin çözümünü; ya Allah'ın Kitab'ında, ya Hz. Peygamber'in sünnetinde ya da Müslümanların icmasında ararız. Eğer bu üç kaynağın birisinde sorunun çözümü bulunursa açıklarız, aksi halde içtihat yoluna başvururuz, diyor.²⁴ Böylece o, toplum hayatında siyaset ve diyanetle ilgili yükümlülükleri üslenen yetkili kimseler konusunda farklı bir bakış açısı getiriyor.

İlahilik ve İnsanilik Arasında Hakemlik Sorunu

Varlık alanında farklılıklar, tabiatın bir yasasıdır. İşte bunun gibi, dini metinleri anlamada farklı ve çoklu yöntemleri benimsemek de bir rahmettir. Nitekim şu ayette bu genişlik ifade edilmiştir: "Bizim uğrumuzda cihad edenler var ya, biz onları mutlaka yollarımıza ileteceğiz."²⁵ Dikkat edilirse, bu ayette "sübûl" sözcüğü, çoğul olarak kullanılmıştır. Bunun anlamı hakikat tektir, ama ona götüren yöntemler çoktur, demektir. Hz. Peygamber'den gelen bir rivayette: "Ümmetimin ihtilâfı rahmettir"²⁶ buyrulur. Bu rivayette geçen ihtilâftan maksat; hedeflerin bir, yol ve yöntemlerin farklılığıdır. Bu yönüyle ihtilaf, aynı ilke ve gayeleri paylaşan insanların, sadece dini anlatmada yöntem yönüyle farklılaştıklarını gösterir. Eğer bu çoklu yöntem anlayışının tersi olur ve dini anlamada tek yöntem esas alınır, böyle bir anlayıştan dışlamaçılık çıkar. İmâm-ı Mâtürîdî'nin dini anlama ve itikadi konulardaki yöntemi ise, uzla-

²³ 4/Nisa 59.

²⁴ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, III, 293-94.

²⁵ 29/Ankebut 69.

²⁶ Aclûnî, İsmail b. Muhammed, *Keşfu'l-Hafâ*, Beyrut, 1351, I, 64.

şı ve orta yolu temsil etmeye dayanır. Nitekim o, “Allah’ın indirdiği ile hükmetmeyenler kâfirlerin ta kendileridir”²⁷ âyetini yorumlarken gramer kurallarından hareket etmiştir. Zira Arapçada hükmetmek anlamına gelen *hakeme* fiili *ba* edatıyla birlikte kullanıldığı zaman ikrar etmek, tasdik etmek, doğrulamak gibi anlamlara gelir.²⁸ İmam-ı Mâtürîdî bu kuralı işleterek, âyete, *Allah’ın indirdiklerini tasdik etmeyenler kâfirlerin ta kendileridir*, anlamını vermiştir. Ona göre, Allah’ın indirdiği hükümleri tasdik etmeyip inkâr eden ve bu hükümleri hak olarak görmeyen kimse kâfirdir. Bu hükümlere inandığı halde amel etmeyen kimse de günahkâr mü’mindir. Onun iman-amel anlayışına göre, büyük günah işleyen kimse dinden çıkmaz.²⁹ Kaldı ki, kozmik egemenlik Allah’a aittir. Yeryüzünde bu hâkimiyet insanların eliyle tecelli ettirilecektir. Harfî okuma yönteminden yola çıkarak, ‘*hakem*’liği sadece Yüce Yaratanla sınırlandırmaya kalkmak Kur’an’ın ruhunu ve maksadını anlamamış olmakla eş değerdir. Nitekim İslam tarihinde bu yöntemi kendisine rehber edinen Haricîliler, tekfir kuramını işletmek suretiyle dışlamacı İslam’ın temsilciliğine gitmişlerdir. Zaten Allah’ın indirdikleriyle hükmetmenin muhatabı, siyasi anlamda sadece yöneticiler değil, dini anlamda toplum katmanlarının bütün alanlarında bulunan tek tek mükellefler topluluğudur.

Dini metinleri literal/harfi yöntemle anlama çabalarının arka planında, nasların manasını koruma düşüncesi yatmaktadır. Bu zihniyete göre mana salt lafızdadır; zihin, vakıa, akıl ve tarih ondan ayrılmaz. Hâlbuki literal denilen harfi anlayış, teorik bir zorlama olup; akılı, nassı ve vakıayı inkârdır. Böyle bir durum, hasımları tekfire, insanı dini davranışlarda aşırılığa götürür.³⁰ Bu sebeple, tefsirde tek yöntemi benimsemek ve bu konuda ısrar etmek, ya harfi tefsire ya da batını tefsire gitmekle sonuçlanır. Dini metinleri literal açıdan yorumlama farklı yorum biçimlerine kapıyı kapatma anlamına gelir. Bu da İslam düşüncesi alanındaki her türlü verim-

²⁷ 5/Mâide 44.

²⁸ Bkz. Alûsî, Şihâbüddin Mahmûd, *Rûhu'l-Maânî*, Beyrut, 1987, III, 145; Rıza, Reşid, *Tefsîru'l-Menâr*, Beyrut, ts., VI, 403-405.

²⁹ Bkz. Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, IV, 237-240; Mâtürîdî, *Kitabü't-Tevhîd*, s. 333.

³⁰ Hasan Hanefî, *Hısâru'z-Zaman*, (*el-Mazi ve'l-Müstakbel*), Kahire, 2006, s. 736.

liliği ortadan kaldırır. Yorumlarından anladığımız kadarıyla *İmam-ı Mâtürîdî* böyle bir tuzağa düşmemiştir. Ona göre yeri geldiği zaman *icma* ve *kıyas* da dini anlamada meşru bir yorum biçimidir. Zaten, hüküm vermede insanlardan hakemlere başvurma Kur'an'ın öğrettiği bir yöntemdir: "Eğer karı-kocanın arasının açılmasından endişe ederseniz, erkeğin ailesinden bir hakem, kadının ailesinden bir hakem gönderin"³¹ âyetinde sözkonusu edilen hakemler; Kur'an ve sünnet değil, eşlerin akrabalarıdır. Eğer hakem kabul edilen eşlerin akrabaları vasıtasıyla sorun çözülmezse, iş, her birisi seküler bir hüviyet taşıyan siyasi merci konumundaki hâkim ve devlet başkanına götürülür.³² Nitekim İmam-ı Mâtürîdî, "(Ey Muhammed!) Biz sana Kitab'ı (Kur'an'ı) hak olarak indirdik ki, insanlar arasında Allah'ın sana gösterdiği gibi hüküm veresin"³³ âyetini, içtihadın caiz olduğuna delil olarak gösterir. Bu ayette geçen; "Allah'ın sana gösterdiği gibi" pasajı, "aklınu kullanarak anladığın şeylerle" manasına gelir diyen İmâm-ı Mâtürîdî, eğer Kur'an'la bütün hükümler anlaşılırsa olsaydı, o takdirde "Allah'ın sana gösterdiği gibi" denilmesinin bir anlamı kalmazdı, demektedir. Buradan, sorunu, insanın çözeceği anlaşılıyor. İmâm-ı Mâtürîdî'ye göre Hz. Peygamber Allah'ın kendisine gösterdiği tedebbür ve teemmülle hüküm vermiştir. Onun içtihadı, nas gibidir. O, hata etmez. Diğer müçtehitlere gelince onlar hata da eder, isabet de eder. Hz. Peygamberin içtihadının tamamı doğrudur.³⁴ Elbette Allah'ın hâkimiyeti bilfiil ilahi teşride, şeriatın içerdiği emirler, yasaklar ve kendisine inanan toplum açısından uygulanması ve uyulması gerekli hükümlerde geçerlidir. Muhkem ayetlerle bildirilen iman esasları ve ibadetlerle ilgili düzenlemeler tevkîfidir. Bu konularda ekleme ve çıkarma yapmak mümkün değildir. Yüce Allah dinde sabitelerin dışında değişken alanlara da işaret etmiştir. Dini hükümlerin kanun kalıbına dökücü yasama faaliyeti anlamındaki düzenlemeleri uygulayan, bu düzenlemeye uygun olarak yargılama yapan ve hükümleri

³¹ 4/Nisa 35. Ayrıca bkz. 2/Bakara 178. Bu ayete göre ceza verme yetkisi, maktulün yakınlarına aittir.

³² Krş. Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, III, 210.

³³ 4/Nisa 105.

³⁴ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, IV, 26-27.

yürüten insanlardır.³⁵ Bu alanlarda siyasi erkin ya da ulemanın hüküm vermesi ve yorum yapmasının önü açıktır.

Yöneticiye Biat Ve İtaat Etme Meselesi

Biat, bir sözleşmedir. İslami terminolojide, herhangi bir kimsenin, siyasi ve askeri liderlik vasıflarına sahip olan bir lidere her türlü şartlarda itaat edeceğine, ona bağlı kalacağına söz vermesi ve bu sözünü elini uzatarak pekiştirmesidir.³⁶ Kur'an bizzat Hz. Peygambere onun yönetimini kabul eden kadın ve erkeklerin irade beyanında bulunmalarını emretmiştir.³⁷

İmâm-ı Mâtürîdî: "Sana bîat edenler ancak Allah'a bîat etmiş olurlar. Allah'ın eli onların ellerinin üzerindedir. Verdiği sözden dönen kendi aleyhine dönmüş olur. Allah'a verdiği sözü yerine getirene, Allah büyük bir mükâfat verecektir"³⁸ âyetinde zikredilen biatleşmenin, sahabenin Mekke müşrikleriyle Hudeybiyede karşılaştıkları zaman kaçmayacaklarına dair Hz. Peygamberle güven temelinde yaptıkları sözleşmeye işaret ettiğini söyler. Ayrıca Mâtürîdî, kaçmamak üzere beyatlaşmanın şu ayete göre caiz olduğunu da ekler: "Andolsun ki, onlar, daha önce geri dönüp kaçmayacaklarına dair Allah'a söz vermişlerdi. Allah'a verilen söz ise sorumluluğu gerektirir"³⁹ Çünkü mubayaa, iki taraf arasında meydana gelen bir muahededir.⁴⁰ İmam-ı Mâtürîdî, Fetih Suresi 10. âyetinin: "Allah'ın eli onların ellerinin üzerindedir" pasajında geçen "Allah'ın eli" tabirinden Hz. Peygamberin elinin kastedildiğini, bu durumun Hz. Peygamberin Allah katındaki derece ve değerinin büyüklüğüne delalet ettiğini, Hz. Peygambere biat edenlerin Allah'a biat ettiklerini, Allah'ın da onların yapmış oldukları biatlerinin mükafatını vereceğini ifade eder.⁴¹

³⁵ Nevin A. Mustafa, *İslam Siyasi Düşüncesinde Muhalefet*, Çev. Vecdi Akyüz, İstanbul: İz yayıncılık, 1990, s. 88.

³⁶ Bkz. el-İsfehânî, Râgıb, *el-Müfredat Fi Garibi'l-Kur'an*, İstanbul, 1986, s. 88.

³⁷ 60/Mümtehine 12.

³⁸ 48/Fetih 10.

³⁹ 33/Ahzap 15.

⁴⁰ Mâtürîdî, Ebû Mansûr, *Te'vîlâtü Ehli's-Sünne*, tahkik: Fâtıma Yusuf el-Haymî, Beyrut, 2004, IV, 522.

⁴¹ Mâtürîdî, a.g.e., tahk. Fâtıma Yusuf el-Haymî, IV, 522.

İmâm-ı Mâtürîdî'nin vurguladığı gibi, biat bir tür, Müslümanların Hz. Peygambere güven ve itaatlerini tazelemeleridir. Aynı zamanda biat, özgür bir şekilde yöneticiye irade beyanında bulunmaktır. Dolayısıyla biat, sözlü ve uygulamalı bir şekilde itaat etmektir. İslam'da Allah'a itaatten maksat, Kur'an'da emredilen ve yasaklanan şeylere uymak, peygambere itaatten murat ise, onun sünnetine riayet etmek, ulül'emre itaat ise, ümmetin velayetine sahip olan yöneticileri dinlemek ve emirlerini yerine getirmektir.⁴² Yönetici konumunda bulunan kimseler, kat'i nas bulunmayan meselelerde ilim, uzmanlık ve takva sahibi kimselerle istişare ederek şura yoluyla bir karara varırlar. İşleri danışarak çözüme kavuşturma, hem Kur'an'ın ve hem de Hz. Peygamberin bir sünnetidir. Bu uygulama biçimi sadece devlet yönetiminde değil, her alanda geçerlidir. Şura kavramının anlam ve mahiyetini verirsek konu daha iyi anlaşılacaktır.

Ortak Akla Müracaat: Şura

İslam siyaset düşüncesinde kullanılan kavramlardan birisi de "şura"dır. Arapçada şûra, meşveret kökünden türemiştir. İnsanların bir araya gelip birbirlerinin görüşlerine başvurarak ortak bir görüşü belirlemek istemelerine *istişare*, bir araya gelip görüş alış verişinde bulunan topluluğa da *şura* denir.⁴³ Kur'an'da "*İş hakkından onlara danış*"⁴⁴ âyeti "*istişare*"ye; "*onların işleri aralarında müşavere iledir*"⁴⁵ âyeti de *şûrâ'*ya delildir. Bu her iki ayet, ortak aklın ürünü olan görüşe büyük değer vermeyi ifade eder. Ayrıca Kur'an'ın 42. Suresi'ne "Şura" isminin verilmiş olması, ayrıca anlamlıdır.

Acaba Kur'an'da tavsiye edilen "*istişare*" ve "şura", sadece siyasi konularla mı sınırlıdır yoksa dini konuları da bağlar mı? İmâm-ı Mâtürîdî'ye göre müşavere, muhkem nassın bulunduğu yerde değil, bulunmadığı yerde geçerlidir. Konu, tamamen *İctihad* alanıyla ilgilidir. Müellif, Hz. Peygamber'in savaş gibi konularda ashabıyla istişare ettiğini, sahabenin de kendi aralarında hükmü

⁴² Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, tahk. Mehmet Boynukalın, III, 292-93.

⁴³ el-İsfehânî, *el-Müfredât*, s. 396.

⁴⁴ 3/Âl-i İmran 159.

⁴⁵ 42/Şura 38.

açık olmayan kimi konuları istişare neticesinde karara bağladıklarını örnek olarak verir. İster dini, ister siyasi ve isterse dünyevi olsun, hayatın her alanında istişarenin övülmeye değer bir davranış tarzı olduğunu vurgular.⁴⁶ O halde istişare, ortaya çıkan güncel dini meselelerde yapılabileceği gibi, ekseriyet itibarıyla içtihat alanına bırakılan siyasi meselelerde de yapılabilir.

Sonuç

Görüldüğü gibi İmam-ı Mâtürîdî, geleneksel kelim anlayışında olduğu gibi eserlerinde “*imamet ve hilafet*” konularına müstakil bir başlık açarak değinmemiştir. Maksudını bilemiyoruz. Fakat o, gerek *Te’vilâtü’l-Kur’an* ve gerekse *Kitabu’t-Tevhid* adlı eserinde din-siyaset ilişkileriyle ilgili kavramları ele alıp, ayetlerin bütünlük çerçevesini gözeterek makul bir biçimde yorumlamıştır. İmam-ı Mâtürîdî’nin itikadî görüşlerindeki tutarlılığı, kendisini yönetim ilkeleriyle ilgili kavramların yorumunda da göstermiştir. İmam-ı Mâtürîdî’nin; din ve vicdan özgürlüğü, emanet, ehliyet, ulü’l-emr, iyiliği emretmek ve kötülükten sakındırmak, biat, itaat, hakemlik, şura gibi kavramlara yüklediği anlamlar, çağdaş İslam siyaset düşüncesine ilham verecek boyuttadır. Ayrıca İmam-ı Mâtürîdî’nin din-siyaset ilişkileriyle ilgili görüşleri, günümüzün siyaset anlayışına da ışık tutacak düzeydedir. Bu da onun akılcı yönteminden kaynaklanmaktadır. Kaldı ki onun, Kur’an’da geçen yöneticilik sanatı, yöneticiler ve yönetenlerle ilgili kavramlara yüklediği anlamlar, sadece herhangi bir toplumun yönetimiyle ilgili değil, evrensel ölçekte her türlü yönetim işlerini kapsayacak bir genişliğe sahiptir.

Kaynakça

- Acılûnî, İsmail b. Muhammed, *Keşfu’l-Hafâ*, Beyrut, 1351.
 Alûsî, Şihâbüddin Mahmûd, *Rûhu’l-Maânî*, Beyrut, 1987.
 Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Câmiu’s-Sahîh, İstanbul, 1315.
 Cürçânî, Seyyid Şerif, *et-Ta’rifât*, Kahire, 1987.
 Farabi, Ebû Nasr Muhammed, *İlimlerin Sayımı*, (çev. A. Ateş), İstanbul, 1986.
 Hasan Hanefi, *Hısâru’z-Zaman*, (*el-Mazi ve’l-Müstakbel*), Kahire, 2006.
 İbn Hişam, Ebû Muhammed Abdülmelik, *es-Siyeratü’n-Nebeviyye*, tahk.
 Taha Abdurrahman Sa’d, Beyrut, 1411 h.

⁴⁶ Yorumlar için bakınız. Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’an*, II, 457.

- İsfehânî, Râgıb, *el-Müfredât Fî Garîbi'l-Kur'an*, İstanbul, 1986.
- Mâturîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed, *Te'vîlâtü Ehli's-Sünne*, tahkik: Fâtıma Yusuf el-Haymî, Beyrut, 2004.
- Mâturîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed, *Te'vîlâtü'l-Kur'an*, tahk. Ahmed Vanlıoğlu, İstanbul: Dâru'l-Mîzân, 2005.
- Mâturîdî, Ebû Mansûr Muhammed, *Kitâbu't-Tevhîd*, (tahk. F. Huleyf), İstanbul, 1979.
- Mâturîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'an*, tahk. Mehmet Boynukalın, İstanbul: Dâru'l-Mîzân, 2005.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyin b. Haccâc, *Sahih*, Kahire, 1955.
- Nevin A. Mustafa, *İslam Siyasi Düşüncesinde Muhalefet*, çev. Vecdi Akyüz, İstanbul: İz Yayıncılık, 1990.
- Rıza, Reşid, *Tefsîru'l-Menâr*, Beyrut, ts.

The Relationship Between Religion and Politics in Imam Al-Maturidi

Citation/©: Altıntaş, Ramazan, (2010). The Relationship Between Religion and Politics in Imam Al-Maturidi, *Milel ve Nihal*, 7 (2), 53-66.

Abstract: Discussions regarding the relationship between religion and politics are located under the chapter entitled "Imamat and Caliphate" in Islamic Theology books. Especially, sunni theologians deal with this issue as a reaction to Shi'ite theologians who consider Imamat (religio-political leadership) as one of the basic tenets of religion. Al-Maturidi, one of the most prominent Muslim theologians does not specifically wrestle with this issue in his works. Although Imam al-Maturidi does not have a separate chapter for the issue of "Imamat and Caliphate" in his books, this does not mean that he is not interested in this topic. As a matter of fact, in his books *Kitab al-Tawhid* and *Kitab Ta'wilat al-Qur'an*, he mentioned topics related to religion and politics such as freedom of religion and conscience, emanet (entrustment), competent (ehliyet), justice, counseling (shura), allegiance, obedience, management, promoting good and prohibiting evil, and juridical decision making. All of these issues are still relevant to modern Islamic political thought. Thus, I suggest, studying al-Maturidi's religious and political thoughts will shed light on contemporary Islamic political thought, and provide new approaches to deal with these matters.

Key Words: Politics, Justice, Government, Shura, Allegiance, Obedience.

